

Zofia Kurzowa

Język współczesnej młodzieży w polskiej szkole w Wilnie

Artykuł ma na celu przedstawienie pewnego interesującego fragmentu rzeczywistości językowej wśród Polaków na Litwie. Chodzi mianowicie o nabywanie przez młodzież polską w wieku szkolnym kompetencji językowej w posługiwaniu się polskim językiem ogólnym, a co za tym idzie wyzbywanie się elementów regionalnych.

Materiału dostarczyły badania doc. Magdaleny Smoczyńskiej przeprowadzone w ramach eksperymentu psychojęzykowego, stanowiącego część szerszego projektu badawczego związanego z analizą struktury różnojęzycznych mówionych tekstów narracyjnych dzieci i dorosłych¹. Eksperyment dokonany w roku 1994 polegał na zebraniu w formie nagrań magnetofonowych krótkich tekstów narracyjnych wytworzonych w jednolitej sytuacji eksperymentalnej na temat dwóch historyjek obrazkowych zatytułowanych „Koi” i „Kot”. Badaniami objęto 56 uczniów wileńskiej szkoły polskiej im. Adama Mickiewicza w wieku 7 lat (20 osób), 10 lat (19 osób) i 18 lat (17 osób). Młodzież pochodziła z Wilna lub dwóch okolicznych wsi, Grzegorzewa i Skajdyszek. Wprawdzie celem eksperymentu było badanie sposobów konstruowania narracji, a nie analiza współczesnej polszczyzny wileńskiej, mimo to zebrany materiał może służyć i takiemu celowi, gdyż dostarcza żywych, autentycznych wypowiedzi młodych Polaków na Litwie, w których języku ścierają się dwie tendencje: do posługiwania się miejscową odmianą regionalną z licznymi elementami gwarowymi jako językiem pierwszym oraz polszczyzną literacką jako językiem drugim, oficjalnym. Przy okazji dostrzec można rolę szkoły w nabywaniu sprawności w używaniu tej ostatniej.

Warunki eksperymentu zapewniły dwojaką jednolitość materiału. Wypowiedzi powstawały zawsze w sytuacji oficjalnej (formułowanie narracji w obecności obcego, przybyłego z Polski eksploratora), narzucającej staranną formę językową.

¹ Por. M. Smoczyńska, *Z badań nad rozwojem narracji: wprowadzenia odniesienia*, [w:] *Zagadnienia komunikacji językowej dzieci i młodzieży*, pod red. J. Porayskiego-Pomsty, Warszawa 1991, s. 19–28.

O tym, że badana młodzież odczuwała tę sytuację jako niecodzienną, świadczą różne formy hiperpoprawne, liczne powtórzenia i ulepszenia tekstu. Z drugiej strony ta sama tematyka opowiadań narzucała mówiącym używanie podobnych fonetyczno-morfologiczno-składniowych i leksykalnych form wypowiedzi umożliwiających bardziej wiarygodne oceny porównawcze i zestawienia liczbowe, a co za tym idzie, stwierdzenie, czy zjawisko jest seryjne, czy jednostkowe i jak rozkłada się w grupach wiekowych.

W wypowiedziach badanej młodzieży wystąpiły niemal wszystkie znane cechy regionalne polszczyzny północnokresowej², różny jest tylko stopień ich reprezentacji w mowie dzieci i młodzieży starszej.

1. Najszerzej rozpowszechnionym zjawiskiem fonetycznym z zakresu wokalizmu jest zwężona wymowa samogłoski *e > i, y* (czasem słyszy się tu dźwięk pośredni między *e* a *i*). Wchodzą tu w rachubę zarówno identyfikacje *z i (y)* dawnej samogłoski *é*, np. *zjiść, vl'ić, l'izi*, jak i *e* przed akcentem: *zal'ićyla* 'zaleczyła', *jiżeńi, nistety, pšy-penži* 'prze-' lub po akcencie: *potym, jeżeńim*, zwłaszcza w wygłosie: *noźnicy, jiżeńi, v gneźži, na źeží, b'jegni, stružuii, vřuvuii, l'izi, ňeši*. Razem podobnych użyć zanotowano 36, w tym 34 u dzieci 7- i 10-letnich oraz 2 u młodzieży 18-letniej.

2. Szeroko reprezentowane jest także podwyższenie artykulacji samogłoski *o > u* zwłaszcza w pozycji przedakcentowej: *rubakarñi, vřuvuii, zubačyl, dukučyl*, a także w pozycji zależnej przed spółgłoskami sonornymi *m, n, l* (w tym także *o < ɔ* przed *l* oraz w grupie *on < ɔ* przed szczelinową): *žećum, piśklentum, kuñ, ųogun, ačünzala, bjegnuł, ućeknuł, xvytnuł, vyvixnuł*. Wszystkich użyć zanotowano 32, w tym u dzieci młodszyc 31, 1 użycie u młodzieży starszej.

3. Brak *ó* świadczącego o wahaniach *o // ó* wystąpiło tylko w dwóch wyrazach: *noška, zagrotka*, użytych 6 razy przez dzieci 7–10-letnie. U starszej młodzieży podobne użycia nie występują. Odmienny od ogólnopolskiego rozkład *o* jasnego i pochylonego, szeroko dawniej rozpowszechniony archaizm peryferyczny, w badanym materiale nie ma większej reprezentacji, a we współczesnym języku Polaków wileńskich jest oceniany jako zjawisko raczej wygasające, z czym zgadzałby się analizowany materiał.

4. Samogłoski nosowe wykazują typową dla kresów wymowę rozchwianą. W wygłosie samogłoska *ɔ* traci nosowość: *prošo, šežo, žyio, l'eco*, choć zdarza się także wymowa rozszczepiona: *tom złamanom noge, s_pomocom, zapšyjaźnił_še z_ňom*. Samogłoska wygłosowa *-ę*, podobnie jak w języku ogólnopolskim, również traci nosowość: *krove, ptaške, noge, popenžił_še, pšestrašył_še*, co jest w tych wypowiedziach prawie normą, ale zwraca także uwagę silna miejscami artykulacja *-ę*

² Ponieważ były one przedmiotem licznych badań i wypowiedzi, nie powtarzamy wszystkich komentarzy historycznych ani wyjaśnień strukturalnych, odsyłając jedynie ogólnie do prac, które najpełniej wiadomości te zbierają: Z. Kurzowa, *Język polski na Wileńszczyźnie i kresów północno-wschodnich XVI-XX w.*, Warszawa-Kraków 1993 oraz J. Mędelśka, *Język polski na Litwie w dziewiątym dziesięcioleciu XX w.*, Bydgoszcz 1993.

jakby pod wpływem ortofonii i ortografii szkolnej, np.: *zagrodę, nuškę, apteckę, nogę, dostał se, źrebję*, wywołująca formy hiperpoprawne: *na pole, zranił sobię nogę, bjęgne za kotę*. Wymowa hiperpoprawnego -ę może prowadzić dalej do jego rozszczepienia w -em: *wydrapała sem, xuycił sem, źiawia sem p̄ies*. W śródgłosie przed spółgłoską szczelinową dochodzi do bifonematycznej wymowy *on* na miejscu *o*: *zav̄ionzala, zav̄ionzali, zav̄ionzaci, ukon̄sił*. Zdarza się także wymowa beznosówkowa w rodzaju: *ścognul, golop*. Wszystkich przykładów odbiegających od ogólnopolskiej normy wymawianiowej zanotowano 30 wyłącznie w wypowiedziach dzieci 7–10-letnich. Młodzież starsza ma już wymowę znormalizowaną z fakultatywnym wygłosowym -ę.

5. Zjawiskiem zaznaczającym się wyłącznie w mowie dzieci jest labializacja samogłoski *o* w nagłosie i śródgłosie wyrazu: *uogon, uon, kuon, duostac, wyskuocyła, kuota, duoleci*, wywodząca się z dyftongicznej wymowy *o* występującej w polskich gwarach wileńskich wyrosłych na substracie litewskim. W badanych tekstach pojawiła się 12 razy.

6. Spółgłoski szczelinowe miękkie występują w trzech znamienych dla konsonantyzmu polszczyzny północnokresowej wariantach: w wariacie prepalatalnym: *vleśc, zexcał, obandazovać*, przedniojęzykowo zmiękczone: *zalesć, psylecała, zagroże, xożila, uviżal* oraz środkowojęzykowo-palatalnym: *źjęść, psylecała, xcała, żeći*. Przy artukulacji drugiego typu może dochodzić do asynchronicznej wymowy miękkości: *popenżił, s̄je, uviżiała, psyléciała*. Najbardziej narzucająca się była wymowa przedniojęzykowa zmięczona. Żaden jednak z wariantów nie był realizowany konsekwentnie, zdarzały się różne wymówienia u tej samej osoby, w tych samych wyrazach. Warianty te nie były uzależnione od wieku rozmówców.

7. Zaznaczają się także wahania miękkości spółgłosek *s, z* w nagłosie wyrazu, zwłaszcza przed spółgłoską miękką: *źjęść, źiat, ź r̄niski* obok: *spjo, snadaña, scognul, zrebał, zrebje*, a także wewnątrz wyrazu; *zalesć, mysli, pomyslał*. Mają one średnią reprezentację w analizowanych tekstach: 12 użyć w wypowiedziach małych dzieci, 1 przykład w opowiadaniu osoby dorosłej 18-letniej.

8. Wahania głosek w // u // ɹ znane z gwar ludowych Wileńszczyzny, właściwe w większym lub mniejszym stopniu całej ludowej polszczyźnie wileńskiej, w badanych wypowiedziach pojawiają się śladowo, bo tylko 5 razy w mowie małych dzieci: *fkasić, up̄sut, x̄uost, x̄uycić*.

9. Substytucja spółgłoski *x* przez *k*, jak się dość powszechnie uważa, jeden z nielicznych śladów języka litewskiego w systemie konsonantycznym polszczyzny północnokresowej jest poświadczona przez siedmiokrotne użycie czasownika *chcieć* jako *kćeć, kcał* wyłącznie w wypowiedziach dzieci.

10. Zjawiskiem regularnym, nie mającym wyjątków, jest wymowa przedniojęzykowego *l* oraz miękkiego w każdej pozycji fonetycznej *leże, mal'utke, pol'ę, bol'ala*.

11. Z zagadnień słowotwórczych zaznaczają się dwa: nadmierne użycie deminutywów rzeczownikowych oraz stosowanie prefiksów czasownikowych w nowej funkcji semantycznej.

Żywotność kategorii deminutywów zgodna jest z tendencją polszczyzny północnokresowej. Inna sprawa, że w analizowanych tekstach zdrobnienia pojawiają się przede wszystkim w opowiadaniach dzieci, które z natury swego języka chętnie się nimi posługują. Od deminutywów nie są jednak wolne wypowiedzi młodzieży dorosłej, 18-letniej. Zaznacza się przy tym taka prawidłowość: deminutywne sufiksy pojedyncze *-ek, -ik, -ka, -ko* występują w wypowiedziach wszystkich ankietowanych: *byćek, xvostek, ogonek, kotek, piesek, płotek, ptašek, robaček, końik, kruska, kopytka, noška, ptaška, zagrotka, žžefko, gńastko, kopytko*, sufiksy złożone zaś świadczące o większej ekspresywności pojawiają się tylko u dzieci młodszych: *ptašeček, ptašeňko, ptašentko, žžěčontko, ptašečka*. W analizowanych opowiadaniach 21 rzeczowników deminutywnych zostało użytych 266 razy, z tego 236 użyć przypada na wypowiedzi dzieci 7–10-letnich, 30 na wypowiedzi młodzieży starszej, która w opowiadaniach opisujących historyjki obrazkowe używa raczej nazw neutralnych: *koń, ptak, robak, płot, krowa, trawa, gniazdo* itd., choć zdarza się i takie opowiadanie: *blęgne końik po łonce, po trafce, xcał pšeskočyć pšes płotek do kruski*.

12. Użycie prefiksów czasownikowych w innej w porównaniu z językiem ogólnopolskim funkcji semantycznej: *pol'eść 'w-': on pol'azł do gńazda, kot pol'azł na žžewo; połamać 'z-': skočyla za nisko i połamała muškę; poranić 'z-': poranił sobie łapke; pojeść 'z-': pojem ix fšystkix, povolać 'za-': kruska povolała ptašek; ugotować 'przy-': kukulka wila sobie gńastko gže ugotowała svoix pisklont; vyvixnońć 'z-': on vyvixnul sobie kopyte; zaleść 'w-': kot zal'azł na žžewo*. Nowe prefiksy występują w 8 czasownikach użytych 37 razy, przez dzieci młodsze 31 razy, przez młodzież starszą – 6.

13. Ze zjawisk fleksyjnych reprezentowane są najbardziej typowe, jak wahania rodzaju gramatycznego wyrazów *ptak, ptašek: ptaka, ptaška, ptašečka*. W wypowiedziach pojawiło się 60 użyć rodzaju żeńskiego: *ptaška sieži taka malutka*; u dzieci – 54, u młodzieży starszej – 6. Rzeczowniki nijakie w wyniku wymowy akającej ulegają przesunięciu do deklinacji żeńskiej: *gńazda, žževa, kopyta, kopytka, jezeňa: im jezeňa pšyňosła, na žževie była gńazda, zalas do gńazdy, vyvixnul sobie kopyte, kruska zabandažovala kopytke*. W tekstach występuje 15 podobnych użyć, wszystkie w wypowiedziach dzieci.

Sześciokrotnie w mowie dzieci pojawiło się orzeczenie w czasie przeszłym w rodzaju żeńskim przy podmiocie w rodzaju nijakim; *nadešla l'ato, tutaj była gńazdo, žrebę skakala, vžala zagrode, žrebę skočyla za nisko i połamała muške, ptašentko šežala*. Hiperpoprawnością zapewne tłumaczy się sytuacja odwrotna: *ona (krowa) była lekažem*.

14. Wahania końcówek równoległych.

W celowniku lp. rzeczowników męskich pojawia się popularna końcówka *-u* na miejscu ogólnopolskiej *-owi*: *końu, końiku, źrebaku, ptašku*. W badanych wypowiedziach formy na *-u* wystąpiły 10 razy, z tego w mowie dzieci 8, u młodzieży starszej – 2.

15. Sporadycznie zostały potwierdzone końcówki *-u* w miejscowniku lp. twar-dotematowych rzeczowników rodzaju męskiego i nijakiego: *golop śat na płotu, víže ptaka v għazdu* zamiast polskiej *-e* oraz *-u* w bierniku lp. rzeczowników żeńskich: *mīał złamanō nogu, mīał z víxñentō nogu* zamiast polskiej *-ę*. Wszystkie przykłady w opowiadaniach małych dzieci.

16. Synkretyzm form biernika i mianownika lp. rzeczowników żeńskich rozciągnięty na kongruentne z rzeczownikami określenia zaznaczyły się tylko trzykrotnie w opowiadaniach dzieci: *pśyñośła taka kśożečka, złamał sobie kopyta, zabandażowała końu noga*.

17. Wyraźniej jest poświadczony synkretyzm biernika i dopełniacza lm. rzeczowników niemęskoosobowych (żywotnych) i zaimka 3. osoby: *pśyñeść robakuf, myśl'ał ĵak zñiść swoix ptaškuf, kotek pąśał na mal'eñkich ptašek, ptak strużujii swoix ĵeći, ptašečka víżała pisklont, ratujii tyx pisklont, zexcał ix (pisklęta) zięść, ix (ptaszki) karmi*. Zanotowano 35 podobnych użycy, w tym 31 przykładów u dzieci, 4 u młodzieży starszej. Działanie normy ogólnopolskiej w tej grupie badanych oddaje hiperpoprawne użycie formy niemęskoosobowej *je* zamiast *ich* po przeczeniu: *aby ĵe tam ñe żęat*.

18. Zaimek 3. osoby lp. charakteryzuje się użyciem w przypadkach zależnych form nieenklitycznych zamiast enklitycznych: *matka ñe víżała ĵego, pñes ĵego ukonśil, ona ĵego otenżiła, kruška zavñonzala ĵemu noge, pśeśkaża ĵemu pñes*. Zanotowano 45 form nieenklitycznych na 10 enklitycznych, w wypowiedziach dzieci 42, u młodzieży starszej 3. Zdarzają się hiperpoprawne użycia enklityczne pod akcentem, na początku zdania: *mu krova zal'icyła noge, mu śe to ñe udaje, i mu krova pomogła* – 1 użycie u małych dzieci, 2 użycia u młodzieży.

19. Rzadszym zjawiskiem, zaznaczającym się trzykrotnie u dzieci, jest brak nagłosowego *ń-* w przypadkach zależnych zaimka 3. osoby użytego po przyimku: *pśyl'ećala do ĵego, do ix pśyšet kot, xcał do ĵej zal'eść* lub hiperpoprawne *ń-* (też u dzieci): *ptaśenta zobaćyły ñego*.

20. W czasownikach zwracają uwagę wahania w użyciu przyrostków tematycznych, w temacie czasu przeszłego: *mysl'il, pśemyśl'il, biegnol, pśybiegnol, skaknoł, ućeknoł*, w temacie czasu teraźniejszego: *odlata, ścōnguje* występujące w wypowiedziach dzieci i młodzieży starszej, choć niezbyt licznie: 8 i 3 razy.

21. Na oznaczenie czynności dawno minionej używany bywa w opowiadaniach małych dzieci czas zaprzeszyły: *żyl'i byl'i sobĵe mal'utke ptaškĵi, koñik pśeskoćył byl pśes ten plot, koñik byl sobĵe xożił, byl ĵeśće śeżał na płoće ptak* z zamiennym szykiem słowa posiłkowego po czasowniku lub przed nim. Czas zaprzeszyły, notowany

w polszczyźnie kresowej XX wieku jako archaizm peryferyczny, w badanych tekstach pojawia się tylko 4 razy w opowiadaniach dzieci.

22. Ogólnopolskie czasowniki zwrotne używane jako czynne: *pšypatrywał, jak spjōńc na žzevo, końik stal zdrowy, końik paše na lonce* lub odwrotnie czynne jako zwrotne: *pšies popenžył se za kotę, xcał pšeskočyc sę pšes plot, pšyl'ecał ptašek i zabandažował se noge*. Razem 7 użyć, u dzieci 5, u osób 18-letnich 2.

23. Zakłócenia zgody składniowej pod względem rodzaju gramatycznego między podmiotem w lm. i orzeczeniem w czasie przeszłym: *žyl'i byl'i ma'utke ptaškí, byl'i vrotá, pšiskl'enta šežel'i, koń bjeł do krovy i ońi se poklučil'i, ptašečka i krova pšyšl'i i a-žyūnzal'i końiku noge, kruska i ptaška obīndoval'i nuške* pojawiły się 12 razy w wypowiedziach małych dzieci, u młodzieży starszej formy takie się nie zdarzyły.

24. Użycie bezokolicznika po czasownikach zamiast rzeczownika odczasownikowego reprezentuje w badanym materiale stosowanie bezokolicznika *jeść* zamiast rzeczownika *jedzenie*; *pol'ecała znal'eść cokol'viek jeść, pol'ecała žeby šukać im jeść, pšyñeść ptašečkom čer vjačka pojeść*. W tekstach wystąpiło 10 tego typu przykładów wyłącznie u dzieci 7–10-letnich.

25. Rekcję celownikową zamiast biernikowej zanotowano po czasownikach *boleć, brać, chwycić, pociągnąć, ugryźć*: *końu bol'ala noga, jemu noga začela bol'eć, końu pšestala noga bol'eć, pšies jemu za xvost bježe, pšies xvyčil kotu za ogon, xvyčil jemu za ogon, počōngnoł kotu za ogon, pšies jemu za xvost ugrys*. Razem 9 przykładów tylko w opowiadaniach małych dzieci.

26. Konstrukcje przyimkowe na miejscu ogólnopolskich konstrukcji przypadkowych lub innych przyimkowych:

- *dawać, pomagać, przynieść dla* (ogpol. *komu*): *ptaška daje dla ptaškuf ježeńe, krova pomogła dla žrebaka, psyñošla dla ix robočkuf*.
- *zaczepić za co* (ogpol. *o co*): *kotek juš začepił se za gñazdo, začepił se za deske, začepił se za plot*.
- *ukąsić, ugryźć za co* (ogpol. *w co*): *pšies jęgo ukonšil za ogon, pšiesek jemu za xvost ukonšil, pšies go ugrys za xvost*.
- *polecieć, pobiec za czym* (ogpol. *po co*): *mama pol'ecała za robačkarńi, pol'ecała za robakem, pobjełła za ježeńem*.
- *uratować, uciekać od czego* (ogpol. *przed czym*): *uratoval ptaškí oł kotka, kot učekł oł psa, kot začoł ućekać oł psa*.

Różne użycia konstrukcji przyimkowych wystąpiły łącznie 25 razy, 23 – u dzieci, tylko 2 przykłady u młodzieży 18-letniej.

27. Dwie kresowe konstrukcje: *być komuś* i *być u kogoś* wyrażające posiadanie czegoś, odpowiadające polskiemu czasownikowi *mieć* są zaświadczone tylko pojedynczo w wypowiedziach dzieci: *jej byl'i ptašenta male, u ptaškí byl'i čšy žecka*.

28. W słownictwie zwraca uwagę grupa zapożyczeń wschodniosłowiańskich – starszych białorutenizmów oraz nowszych rusycyzmów:

- *bind* ‘bandaż’: *ptašek pšyñus bint, krufka za vñionzala mu nogę bindem*; ros. *бинт*.
- *chwośt* ‘ogon’, zdr. *chwostek*: *řjes počongnoł za xwośt, ĵemu za xvostek ugrys*; błr., ros. *хвост*.
- *čiućka* ‘mały piesek’; *potym pšyšet ćućka*; błr. *цюцька*.
- *czerwiazek* ‘robaczek’: *mama pšyl'ećala, żeby pšyñieść ptaśentom cer vñiaćka pojeść*; ros. *червячок*.
- *da* i ‘partykuła nawiązująca’: *tut šeżala ptaśka da i pol'ećala*; błr. *da*.
- *leżć, zależć* ‘włazić, wspinać się’: *kot l'eże na žževa, kotek kćał na žževa za-l'ieść*; ros. *лесть*.
- *marla* ‘gaza opatrunkowa’: *pšyñośla nie vñielką apćecke, a tam była marla*; ros. *марля*.
- *noźnice* ‘nożyczki’: *noźnicy obkroily fsteņge, noźnicy poťseba byly im*; błr., ros. *ножницы*.
- *prygacć, prygnacć, przeprygnacć* ‘skakać, przeskoczyć’: *koñik prygał po łonce, pomysl'ał ĵa prygne i prygnol, xćał pšeprygnonć do ĵej, pšeprygnal pšes plot*; ros. *прыгать, прыгнать, перепрыгнуть*.
- *tut* ‘tu, tutaj’: *a tut krufka, tut ptaśenta male*; błr., ros. *тут*.
- *ukasić* ‘ugryźć’: *řjes ukonśil za xvost, řjes ĵego ukonśil za ogon*; ros. *укусить*.
- *uwidzieć* ‘zobaczyć’: *řjes u vñiñal kota*; ros. *увидеть*.
- *zabindować* ‘zabandażować’: *krufka ĵemu zabindowala noge*; ros. *забинтовать*.

W opowiadaniach wystąpiło 13 wyrazów zapożyczonych, użytych 110 razy, w tym 99 razy w wypowiedziach dzieci 7–10-letnich i 11 razy w wypowiedziach młodzieży 18-letniej.

Wszystkie omówione zjawiska należą do regionalizmów północnokresowych, jednak tylko trzy z nich mają w badanych tekstach reprezentację stuprocentową: wahającą się między prepalatalną, półpalatalną a palatalną wymowę spółgłosek szczelinowych, zawsze miękką wymowę *l*, oraz przedniojęzykową *ł*.

Pozostałe regionalizmy wykazują znaczną wariantywność z formami ogólnopolskimi. Warianty regionalne zaznaczają się z różną siłą w języku badanej młodzieży, o czym świadczą przedstawione dane ilościowe, mówiące o częstości użycia poszczególnych form. Można wyróżnić cztery wyraźniejsze ich grupy: I. między 110 a 266 zaświadczeń, II. między 30 a 60, III. między 10 a 12, IV. między 2 a 8. Trzy formy mają poświadczenia pojedyncze.

W I grupie mieszczą się leksykalne zapożyczenia wschodniosłowiańskie i słowotwórcze deminutywa rzeczownikowe. W II grupie znajdują się regionalizmy takie jak: *e > i, y, o > u*. rozchwiana wymowa samogłosek nosowych, wahania w prefiksacji czasowników, wahania rodzajowe rzeczowników, synkretyzm biernika i dopełniacza lm. rzeczowników żywotnych, nieenklityczne formy zaimka 3. os. lp. zamiast enklitycznych, różne użycia przyimków. Regionalizmy grupy I i II należą

do najbardziej reprezentatywnych cech badanych tekstów, z czego można by wysuwać ostrożny wniosek, że są najbardziej reprezentatywne dla dzisiejszej polszczyzny wileńskich Polaków. W dwu ostatnich grupach zaświadczone wielkości są mniej więcej o połowę lub 1/4 mniejsze. Do III grupy należą: wahanie miękkości spółgłosek *s*, *z* w grupach spółgłoskowych, labializacja samogłoski *o*, większość wahań końcówek równoległych, zakłócenia zgody składniowej pod względem rodzaju gramatycznego między podmiotem w lm. a czasownikiem w czasie przeszłym, bezokolicznik zamiast rzeczownika odczasownikowego, celownikowa zamiast biernikowej rekcja czasownika. W IV grupie mieszczą się: brak wahań *o // ó*, wahanie *w // u // ɯ*, substytucja *x* przez *k*, orzeczenie w rodzaju żeńskim przy podmiocie w rodzaju nijakim, synkretyzm biernika i mianownika lp. rzeczowników żeńskich, brak nagłosowego *ń*- w przypadkach zależnych zaimka 3. osoby, wahanie w użyciu przyrostków tematycznych czasownika, czas zaprzeczony, zakłócenia zwrotności czasowników. Przykłady mieszczące się w dwóch ostatnich grupach świadczą, być może, o mniejszej dziś ekspansywności tych cech regionalnych w języku litewskich Polaków, mniejszej odporności na działanie norm polskiego języka ogólnego, w czym może przejawiać się także wpływ polskiej szkoły.

Nie dostrzega się istotnej różnicy między językiem dzieci 7- i 10-letnich, natomiast zaznacza się wyraźna różnica między tą grupą uczniów a młodzieżą starszą, 18-letnią.

W 17-osobowej grupie młodzieży starszej na 28 omówionych cech regionalnych zaświadczonych jest tylko 15, a wśród nich wyższe wielkości wykazują tylko zdrobnienia (30) i zapożyczenia leksykalne (11), pozostałe mają potwierdzenia między 6 a 1: sześciokrotnie zostały potwierdzone w tej grupie wiekowej wahanie rodzaju gramatycznego rzeczowników i wahanie w prefiksacji czasowników, czterokrotnie – synkretyzm biernika i dopełniacza lm. rzeczowników żywotnych, trzykrotnie – wahanie przyrostków tematycznych czasowników i formy nieenklityczne zaimka 3. osoby, dwukrotnie zwężona wymowa *e > i, y*, użycie enklitycznych form zaimków osobowych na początku zdania, wahanie w zwrotności czasowników oraz różne użycia przyimków. Pojedynczo wystąpiły u młodzieży 18-letniej podwyższona artykulacja *o > u* oraz wahanie miękkości *s, z* w nagłosie wyrazu.

Z języka młodzieży dorosłej znikają cechy oceniane na ogół jako typowo gwarowe w polszczyźnie wileńskiej, uzależnione albo od substratu litewskiego jak labializacja *o*, substytucja *k* na miejscu *x* albo białoruskiego, jak wahanie w wymowie głosek *w // u // ɯ*, formy fleksyjne typu *w gniazdu, nogu* ‘nogę’ czy konstrukcje typu *być komuś, być u kogoś* ‘mieć’. Świadczy to o dość silnym jeszcze związku polszczyzny regionalnej małych dzieci z podłożem gwarowym i wyzwaniu się od niego młodej inteligencji.

Widać więc, że język młodych Polaków, kończących polską szkołę na Litwie, zbliża się do norm polskiego języka ogólnego, od którego wyraźniej różni go tylko trzy cechy regionalne, realizowane regularnie: wymowa spółgłosek średniojęzyko-

wych, *l'* oraz *ł*. Reszta podlega daleko idącej normalizacji, na którą ma wpływ wieoletnia nauka szkolna i ogólne doświadczenie życiowe.

Przedstawione opowiadania były formułowane, jak wspomniano na wstępie, w sytuacji oficjalnej, co w obu grupach wiekowych miało wpływ na dobór środków językowych. Jednak dopiero w grupie osób dorosłych dochodzi do pełniejszego sterowania wypowiedzią i dostosowywania jej do standardowego kodu polszczyzny, wyuczonego języka drugiego. Dokonuje się więc pewien wybór stylistyczny. Natomiast dzieci, które tego doświadczenia jeszcze nie mają, posługują się swoim kodem pierwszym, domowym, czyli polszczyzną regionalną. Podczas opowiadania cała ich uwaga zwrócona jest na zachowanie semantycznej i gramatycznej spójności wypowiedzi, w tym kierunku idą wszystkie autopoprawki. Nia zauważono jednak poprawek zmieniających formę regionalną na ogólnopolską.

Na przykładzie zebranego materiału widać drogę doskonalenia się językowego Polaków na Litwie, którzy od języka regionalnego zmiierzają do opanowania drugiego języka – oficjalnej formy wypowiedzi, wzorowanej na języku ogólnopolskim.

The language of contemporary youth in the Polish school in Vilnius

Abstract

The article explores a fragment of linguistic reality of Poles in Lithuania, namely acquiring general Polish language competence by the Polish youth at the school age, and in consequence deleting regionalisms. The target group for the study were 56 pupils of the Adam Mickiewicz Polish school in Vilnius aged 7 (20 pupils), 10 (19 pupils) and 18 (17 pupils). On the basis of the collected data the way of the Polish youth's language improvement can be observed and the young people tend to transfer from the regional dialect (represented by the first two target groups) to second language acquisition – official, standard variety of Polish (the third examined group). A huge influence of school education is also noted.

